

Gemis of Geluk: een Leven zonder Kinderen

Een Onderzoek naar de Invloed van Kinderloosheid op Eenzaamheid

Universiteit Utrecht

Faculteit Sociale Wetenschappen

Naam:	Sterre van Wanrooij
Studentnummer:	5686075
Begeleider:	Maaïke Kooistra
Cursus:	Bachelorproject ASW
Datum:	29 juni 2018
Aantal woorden:	7600

Voorwoord

Welkom bij mijn bachelorscriptie Algemene Sociale Wetenschappen. Ten eerste wil ik graag iedereen bedanken die mij heeft geholpen bij het schrijven van deze scriptie. Voornamelijk natuurlijk mijn scriptiebegeleider Maaïke Kooistra, voor de fijne begeleiding van het gehele scriptieproces. We hadden een prettige samenwerking. Daarnaast veel dank aan de anderen die mijn scriptie kritisch hebben bekeken. Ook wil ik mijn ouders, overige familie, vrienden en andere (on)bekenden bedanken voor het invullen en/ of delen van mijn vragenlijst. Het vinden van genoeg respondenten bleek erg lastig te zijn, gezien de specifieke doelgroep, maar is dankzij hun behulpzaamheid toch gelukt. Bovendien hebben een aantal beheerders van internetpagina's mijn vragenlijst geüpload op hun platform, en mij op die manier aan veel respondenten geholpen. Het gaat hier om de 'Ongewenst Kinderloos Infopagina' op Facebook, '40plusrelatie.nl' en 'Kinderwensbloggers.com', die ik graag wil bedanken. De beheerder van laatstgenoemde, Melany, is zelfs zo vriendelijk geweest de vragenlijst als blog te delen op zowel haar Facebookpagina als haar site, met de oproep '*sharing is caring*', waarna deze vaak is ingevuld en ook weer gedeeld door een aantal anderen. Zo is het onderzoek naar meerdere platformen verspreid. Dit heeft mij ontzettend geholpen, dus veel dank voor de betrokkenheid en moeite.

Ten tweede zou ik kort willen uitweiden over de onderwerpkeuze. Ik ben al een tijdje geïnteresseerd in het al dan niet krijgen van kinderen, aangezien voortplanting de norm lijkt te zijn. Vanuit de evolutietheorie is het uiteraard logisch dat mensen een natuurlijke drang voelen tot het krijgen van kinderen, maar met de huidige overbevolking is het minder 'noodzakelijk' dan vroeger. De mens is namelijk alom vertegenwoordigd op onze planeet. Nu was ik benieuwd wat de gevolgen zijn voor het niet voldoen aan deze 'kindernorm'. Heeft het hebben van kinderen voordelen voor de persoon zelf, of niet? Ook kan het zo zijn dat een externe factor meespeelt, namelijk het feit dat 'iedereen' kinderen krijgt. Dit onderwerp is vanuit meerdere invalshoeken te benaderen en dat maakt het voor mij een erg veelzijdig en fascinerend onderwerp. Toen ik mij begon te verdiepen in het onderwerp kinderloosheid, bleek al snel dat ongewenste kinderloosheid door velen als een ernstig probleem wordt ervaren. Vaak wordt het gemis van een kind als een vorm van rouw gezien. De vragenlijst is ondanks dat ook door veel kinderloze mensen ingevuld. Ook hen wil ik graag expliciet bedanken voor hun medewerking, want het invullen kan extra pijnlijk zijn voor deze groep.

Het schrijven van deze scriptie was een stressvolle maar ook interessante en leerzame ervaring, hopelijk draagt het eindresultaat ook iets bij aan uw kennis. Als laatste wil ik graag zeggen: veel leesplezier toegewenst!

Abstract

Loneliness is a rising issue in the Netherlands, mostly due to the aging population in the country. Another societal change in the Netherlands is the growing amount of people without children. To gain insight in the topic of loneliness and its corresponding factors, this recent study covers permanent childlessness and the effect of age on loneliness. Permanent childlessness is defined as not having had (biological or adoptive) children by the age of 40. Earlier research showed that childless people are especially lonely as they get older. The main focus of this research is to discover if childlessness contributes to feelings of loneliness. This study contains data from an online survey conducted under 140 Dutch persons of 40 years and older. A regression analysis was carried out using IBM SPSS Statistics 24, which showed that childlessness is a significant predictor of loneliness. Age, however, is not a significant predictor. Moreover, a moderation analysis was performed using PROCESS. Age turned out not to be a moderator in the relationship between childlessness and loneliness. Earlier research showed that being married or living together, makes people feel less lonely. Relationship status is thus recommended as a control variable for further research.

Keywords: loneliness, childlessness, age, Dutch population.

Inhoudsopgave

1. Introductie	4
2. Theoretisch Kader	5
2.1 Gewenste en Ongewenste Kinderloosheid.....	5
2.2 Eenzaamheid.....	6
2.3 Kinderloosheid onder Ouderen.....	7
2.4 Relatiestatus en Eenzaamheid.....	8
2.5 De Invloed van Persoonlijke Kenmerken op Eenzaamheid	8
2.6 Familie, Netwerk en Vangnet zonder Kinderen.....	9
2.7 Culturele Scripts en de Standaardlevensloop.....	10
2.8 Conclusie.....	10
3. Methoden	12
3.1 Procedure.....	12
3.2 Steekproef.....	12
3.3 Design.....	13
3.4 Instrumenten.....	14
3.5 Analyse.....	15
4. Resultaten	16
4.1 Redenen voor Kinderloosheid	16
4.2 Factoranalyse: Eenzaamheid en Toekomstperspectief.....	17
4.3 Kinderloosheid, Leeftijd en Eenzaamheid	18
4.4 Geslacht en Opleiding.....	21
5. Discussie.....	22
5.1 Discussie.....	22
5.2 Beperkingen	22
5.3 Implicaties en Vervolgonderzoek	23
6. Referenties	25
7. Bijlagen.....	27
7.1 Theoretisch Model.....	27
7.2 Eenzaamheidsschaal	28
7.3 Interdisciplinariteit.....	29
7.4 Ethische Aspecten.....	30

1. Inleiding

Onder sommige mensen heerst de assumptie dat kinderen nodig zijn om je eigen leven zin te geven en dat mensen zonder kinderen een ‘leger’ en eenzamer bestaan leiden (Hansen, Slagsvold, & Moum, 2009). In de afgelopen decennia is het aandeel kinderloze mensen van middelbare leeftijd echter gestegen (Bures, Koropecj-Cox, & Loree, 2009). Vroeger was het normaal om op jonge leeftijd te trouwen en kinderen te krijgen. Er waren traditionele ouderrollen die zorgden voor een tweedeling binnen het huwelijk, waarbij mannen een baan hadden en vrouwen meestal het huishouden op zich namen. Tegenwoordig blijven vrouwen echter minder vaak thuis om voor de kinderen te zorgen, maar stoppen zij meer tijd in hun eigen opleiding en verdere carrière dan vroeger (Keizer, Dykstra & Jansen, 2008). Dit kan hebben bijgedragen aan de stijging van het aantal kinderloze mensen, aangezien vrouwen er eerder voor kiezen om geen kinderen te nemen wanneer zij hoogopgeleid zijn en een baan hebben, dan wanneer zij laagopgeleid zijn en geen baan hebben (Keizer, Dykstra & Jansen, 2008).

De vraag is wat verdere gevolgen van stijging van de kinderloosheid zijn. Zo is eenzaamheid een groeiend probleem in Nederland; 66% van de mensen boven de 75 jaar voelde zich in 2015 enigszins eenzaam. Van deze groep voelde 7% zich zelfs sterk eenzaam (Van Beuningen, & de Witt, 2016). Het hebben van volwassen kinderen kan dit gevoel echter verminderen (Pinquart, 2003). In dit huidige onderzoek wordt onderzocht in hoeverre mensen vanaf veertig jaar oud zonder kinderen een gevoel van eenzaamheid ervaren, in vergelijking met mensen die wel kinderen hebben. Het is van belang om hier onderzoek naar te doen, want hiermee kan worden onderzocht in hoeverre het al dan niet hebben van kinderen bijdraagt aan eenzaamheidsgevoelens. Dit is maatschappelijk relevant in de huidige Nederlandse samenleving, omdat er op dit moment in hoge mate sprake is van vergrijzing. Naar verwachting kan vergrijzing onder de Nederlandse bevolking ervoor zorgen dat meer mensen eenzaam worden dan vroeger, aangezien ouderen vaak minder participeren in de samenleving en hierdoor een grotere kans hebben om eenzaam te zijn (van Beuningen & de Witt, 2016). Kinderloze ouderen worden dan ook vaak als een risicogroep gezien (Dykstra & Liefbroer, 1998). Daarnaast is het onderwerp wetenschappelijk relevant, gezien het feit dat in de gevonden literatuur meestal onderzoek is gedaan naar kinderloze vrouwen, maar minder naar mannen (Koropecj-Cox & Call, 2007). In dit onderzoek worden zowel mannen als vrouwen onderzocht. Ook wordt in de huidige literatuur meestal het effect van kinderloosheid op de algemene gezondheid van personen behandeld en niet specifiek het gevoel van eenzaamheid. Het combineren van de genoemde factoren maakt het verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid een vernieuwend onderwerp om onderzoek naar te doen.

Het huidige onderzoek richt zich op de volgende onderzoeksvraag: ‘in hoeverre is er een verband tussen permanente kinderloosheid en eenzaamheid onder volwassenen en hoe speelt leeftijd daarbij een rol?’ Bij permanente kinderloosheid gaat het in de literatuur vaak om kinderloze mensen van veertig jaar of ouder (Keizer et al., 2008). De leeftijd vanaf veertig jaar wordt als een grens beschouwd, aangezien de vruchtbaarheid van vrouwen al begint af te nemen nadat zij dertig zijn. Bij mannen is dit later, namelijk ongeveer vanaf een leeftijd van 35 jaar. Wanneer mensen veertig zijn, is de kans om op een natuurlijke manier kinderen te krijgen al enorm gedaald en bij vrouwen zelfs vrijwel afwezig (Te Velde & Hoek, 2007). Aan biologische kinderloosheid is op een leeftijd vanaf veertig jaar hoogstwaarschijnlijk niet veel meer te doen en een onvervulde kinderwens is vanaf die leeftijd daarom problematisch.

Gezien de grote toename van kinderloosheid en de lage huwelijksgraad in de afgelopen decennia, zal het verouderen van de populatie resulteren in veel ouderen die zowel kinderloos als ongehuwd zijn (Zhang & Hayward, 2001). Dit onderzoek kan bijdragen aan onderzoek naar de vraag of hierdoor een kwetsbare populatie ontstaat met een groot risico op eenzaamheid. Naar aanleiding van de besproken literatuur verwacht men dat ouderen zonder kinderen eenzamer zijn dan jongere volwassenen met kinderen.

2. Theoretisch kader

2.1 Gewenste en Ongewenste Kinderloosheid

Kinderloosheid kan gedefinieerd worden als het bereiken van het einde van iemands reproductieve leven, zonder het ouderschap te bereiken (Jalovaara & Fasang, 2017). In sommige artikelen wordt dit beschreven als permanente kinderloosheid (Keizer et al., 2008), zo ook ter verduidelijking in de onderzoeksvraag. In de rest van dit onderzoek zal het verder worden aangeduid als kinderloosheid. Er zijn twee vormen van kinderloosheid: gewenste kinderloosheid en ongewenste kinderloosheid. Bij de eerste vorm is sprake van een weloverwogen keuze tot het niet nemen van kinderen. De persoon in kwestie wil dus zelf geen kinderen. De tweede vorm gaat daarentegen over mensen die wel kinderen willen, maar die geen kinderen (kunnen) krijgen. In de meeste gevallen is er bij ongewenste kinderloosheid sprake van ‘partnerpech’, wat betekent dat diegene niet de juiste persoon heeft gevonden om mee aan kinderen te beginnen (Keizer et al., 2008; Jalovaara & Fasang, 2017). Bij deze categorie gaat het om mensen die nooit kinderen hebben gehad. Daarnaast zijn er ook mensen die wel ooit één of meerdere kinderen hebben gehad, maar van wie het kind is of kinderen zijn overleden. Het ‘overleven’ van een kind gaat gepaard met veel leed en een lange periode van rouw en zal dus hoogstwaarschijnlijk een negatief effect hebben op het algemene welbevinden

van deze mensen (Dykstra & Liefbroer, 1998). Deze mensen vallen ook onder de categorie ongewenst kinderloos.

Bij gewenste kinderloosheid spelen andere factoren een rol. Gekeken naar sociaaleconomische status, zijn er verschillen te benoemen tussen mensen die gewenst en ongewenst kinderloos zijn. Zo blijkt dat vruchtbaarheidscontrole voor het uitstellen van kinderen en gewenste kinderloosheid, voornamelijk voorkomt bij mensen met een hogere opleiding en een hoger inkomen (Koropecykj-Cox & Call, 2007). Dat gegeven is echter lastig te interpreteren, omdat niet duidelijk is hoe dit verband tot stand is gekomen. Kinderloze mensen, en dan voornamelijk kinderloze vrouwen, hebben vaak een andere beroepsloopbaan dan mensen die wel kinderen hebben. Gezien het feit dat zij geen kinderen hebben, zullen zij meer tijd hebben voor andere zaken, zoals hun baan. Anderzijds kan een focus op de arbeidsloopbaan juist bijdragen aan kinderloosheid, doordat de persoon in kwestie hierdoor minder tijd heeft gehad om een geschikte partner te vinden en/of aan kinderen te beginnen (Dykstra & Liefbroer, 1998). De vraag is of er echt sprake is geweest van een overwogen keuze tot het uitstellen of niet nemen van kinderen. Opleiding en werk kunnen waarschijnlijk zowel mogelijkheden scheppen als barrières vormen voor het krijgen van kinderen (Jalovaara & Fasang, 2017).

Bij mannen is in mindere mate sprake van een verband tussen opleiding of beroepsloopbaan en kinderloosheid. Volgens Keizer et al. (2008) geldt bij mannen een ander verband; bij hen geldt dat voornamelijk huwelijksstaat (al dan niet getrouwd zijn), is gelinkt aan sociaaleconomische status, opleiding en beroep. Bij mannen speelt opleidingsniveau dus een minder grote rol bij het al dan niet hebben van kinderen, dan bij vrouwen. Daar valt tegen in te brengen dat huwelijksstaat in verband staat met kinderloosheid, aangezien gehuwde mensen vaker kinderen hebben dan ongehuwde mensen (Keizer et al., 2008), en dat er daardoor alsnog een indirect verband bestaat tussen beroepsloopbaan en kinderloosheid.

2.2 Eenzaamheid

Eenzaamheid kan worden gedefinieerd als 'het subjectief ervaren van een onplezierig of ontoelaatbaar gemis aan (kwaliteit van) bepaalde sociale relaties' (Van Tilburg, & De Jong Gierveld, 2007). Eenzaamheid kan dus betekenen dat iemand vindt dat hij of zij te weinig sociale contacten heeft, maar ook dat deze contacten kwalitatief achterblijven bij de wensen van een individu.

Er kan onderscheid worden gemaakt tussen twee soorten eenzaamheid: het ervaren van sociale isolatie of emotionele isolatie. Deze termen worden in de literatuur ook wel sociale en

emotionele eenzaamheid genoemd. Sociale eenzaamheid wordt gedefinieerd door de tijd die individuen alleen besteden en is een gevolg van een lage mate van betrokkenheid en het hebben van een klein sociaal netwerk. Emotionele eenzaamheid gaat over het ervaren van een gebrek aan nauwe persoonlijke relaties, dus op het gebied van de kwaliteit van de relaties. In de literatuur wordt vaak verondersteld dat de kwaliteit van de relatie het belangrijkste is, maar het belang hiervan verschilt per persoon. Zo kan oppervlakkig contact met de burens onbelangrijk zijn voor iemand die gelukkig getrouwd is en veel familie en vrienden heeft, maar zulk oppervlakkig contact kan juist veel betekenen voor iemand die geen familie meer heeft (Pinquart, 2003).

2.3 Kinderloosheid onder Ouderen

Met een hogere leeftijd neemt het risico op depressie en eenzaamheid toe als gevolg van het verminderen van de mobiliteit en het verlies van leeftijdsgenoten. Voorbeelden van leeftijdsgenoten zijn de partner en broers en zussen van een persoon. Deze nadelige gevolgen van veroudering kunnen volgens Hansen et al. (2009) versterkt worden door kinderloosheid, aangezien de afwezigheid van kinderen samenhangt met een gebrek aan steun, intimiteit en gezelschap. Kinderloosheid op oudere leeftijd wordt dan ook vaak verbonden aan kleinere sociale netwerken, institutionalisering en ondersteuningstekorten.

Ook volgens Koropecykj-Cox (1998) heeft kinderloosheid een aantal negatieve gevolgen voor oudere mensen, voornamelijk op het gebied van sociale isolatie. Zo wonen kinderloze ouderen vaker alleen en hebben ze minder *face-to-face* contacten dan ouderen met kinderen. De kans om op latere leeftijd in een bejaardenhuis terecht te komen, is een stuk groter als iemand kinderloos is, dan als iemand kinderen heeft. Zo is de kans om in een bejaardenhuis terecht te komen in Nederland drie keer zo groot voor kinderloze mannen dan voor vaders, en voor kinderloze vrouwen in Nederland twee keer zo groot dan voor moeders (Koropecykj-Cox & Call, 2007). Dit kan negatieve gevolgen hebben, omdat ouderen die in een institutie wonen een grotere kans hebben op eenzaamheid en zelfs depressie, dan ouderen die in hun eigen huis wonen (Runcan, 2012). Hierbij gaat het dus voornamelijk over kinderloze ouderen. Van negatieve gevolgen van kinderloosheid lijkt voor jongere volwassenen volgens de literatuur veel minder sprake te zijn.

Uit het onderzoek van Hazer en Boylu (2010) is geconcludeerd dat vrijgezelle en verweduwd ouderen zich meer eenzaam voelen dan getrouwde ouderen. Daarnaast bleek uit hun onderzoek dat kinderloze ouderen zich meer alleen voelen dan ouderen met kinderen. In het onderzoek naar psychologisch welzijn van kinderloze volwassenen van Zhang en Hayward

(2001) is daarentegen geen statistisch bewijs gevonden voor de hypothese dat kinderloosheid bijdraagt aan eenzaamheid. Wel is in dat onderzoek geconstateerd dat kinderloze ouderen een grotere kans hebben om alleen te wonen, en minder goede familiebanden en minder sociale contacten te hebben. Daarnaast is er voor hen een grotere kans om in tijden van ziekte geen mantelzorger te hebben.

2.4 Relatiestatus en Eenzaamheid

Uit het onderzoek van Gameiro et al. (2014) is gebleken dat kinderloze vrouwen over het algemeen een minder gunstige mentale gezondheid hebben dan vrouwen met kinderen. Volgens Zhang en Hayward (2001) heeft kinderloosheid en huwelijksstaat een effect op het psychologische welbevinden van mannen. De gescheiden, verweduwde of nooit getrouwde mannen zonder kinderen toonden namelijk in hogere mate eenzaamheidsgevoelens dan vrouwen in dezelfde situatie. Gescheiden en verweduwde kinderloze mannen hadden daarnaast ook een significant hogere mate van depressie.

Koropecykj-Cox (1998) heeft onderzoek gedaan naar eenzaamheid en depressie onder oudere kinderloze mensen en kinderloze mensen van middelbare leeftijd. Haar bevindingen wijzen uit dat kinderloosheid bij mannen een significante vergroting van eenzaamheid en depressie in de hand werkt. Wanneer wordt gecontroleerd voor woon- of huwelijksstaat, is dit verband echter niet meer significant. Hieruit blijkt dat er sprake kan zijn van een mediërend effect van woon- of relatiestatus op het verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid.

Belangrijk om te benoemen is dan ook het feit dat kinderloosheid is gelinkt aan het al dan niet hebben van een partner. Zo zijn vrijgezelle mensen vaker kinderloos dan mensen met een partner. Er geldt vooral een sterk verband tussen getrouwd zijn en het hebben van kinderen (Keizer et al., 2008). Door dit sterke verband is het lastig te bepalen of eenzaamheid ontstaat door het feit dat iemand kinderloos is, of doordat die persoon geen partner heeft (Zhang & Hayward, 2001).

2.5 De Invloed van Persoonlijke Kenmerken op Eenzaamheid

In de huidige moderne samenleving is het veel minder vanzelfsprekend dan vroeger dat mensen terugvallen op bepaalde sociale verbanden, zoals familierelaties en relaties uit de buurt, waardoor mensen meer voor zichzelf moeten zorgen. Hierbij is het erg belangrijk om over bepaalde sociale competenties te beschikken, zoals probleemoplossende vermogens en zelfvertrouwen. Wanneer deze competenties bij een persoon ontbreken, kan het lastig zijn om het hoofd boven water te houden (Hansen, et al., 2009). Ouderen zonder kinderen die niet over

genoeg sociale competenties beschikken, kunnen problemen ervaren, aangezien zij vaak een minder uitgebreid netwerk hebben dan mensen met kinderen en moeilijker voor zichzelf kunnen zorgen.

Volgens Hansen et al. (2009) kan het hebben van kinderen beschermen tegen depressie en eenzaamheid. Gezien het feit dat het opvoeden van kinderen en pubers voor spanning en stress kan zorgen, geldt dit verband alleen wanneer mensen ouder zijn, en niet wanneer zij van middelbare leeftijd zijn. Wanneer mensen oud zijn, wegen de voordelen van het hebben van kinderen op tegen de nadelen. Dit komt doordat zij weinig stress ervaren aan volwassen kinderen, maar wel steun van hen ontvangen.

Volgens van Beuningen en de Witt (2016) zijn alleenstaanden zonder kinderen vaker eenzaam dan mensen met thuiswonende kinderen. Dit verschil wordt echter verklaard door verschillen in leeftijd en gezondheid, en dus niet zozeer door de gezinssamenstelling. Ook persoonlijke kenmerken, zoals fysieke en mentale gezondheid, kunnen invloed hebben op eenzaamheid.

2.6 Familie, Netwerk en Vangnet zonder Kinderen

Ondanks dat mensen zonder kinderen gedeeltelijk een vangnet missen ten opzichte van mensen met kinderen, kunnen zij steun vinden in andere familieleden en vrienden. Volgens Pinquart (2003) profiteren getrouwde mensen zonder kinderen namelijk vooral van contact met vrienden en broers en zussen, terwijl deze associatie minder sterk is bij getrouwde mensen met kinderen.

Ook rapporteren kinderloze getrouwde stellen volgens Blackstone (2014) een hogere huwelijkstevredenheid dan getrouwde stellen met kinderen. Volgens Broese Van Groenou en Van Tilburg (2007) hebben ouderen met kinderen een groter netwerk dan ouderen zonder kinderen. Wanneer de kinderen zelf niet worden meegerekend, is het significante verschil echter afwezig. Volgens dit onderzoek draagt het hebben van kinderen dus op zich niet bij aan contacten buiten het gezin. Hieruit blijkt dat kinderloze ouderen evenveel vrienden, burens en andere contacten hebben als ouderen met kinderen. In het onderzoek van Dykstra en Liefbroer (1998) werd geconcludeerd dat kinderloze mensen een kleiner netwerk hebben dan mensen met kinderen. In dit onderzoek werd net als bij Broese Van Groenou en Van Tilburg (2007) gecorrigeerd voor het meetellen van kinderen, maar de invloed hiervan bleek bij dit onderzoek minder te zijn. In het onderzoek van Dykstra en Liefbroer (1998) werd wel een verschil gevonden in netwerk grootte tussen ouderen met en zonder kinderen. De conclusies uit de twee verschillende onderzoeken (Broese Van Groenou & Van Tilburg, 2007; Dykstra & Liefbroer, 1998) zijn verschillend, wat het lastig maakt om de resultaten te interpreteren.

2.7 Culturele Scripts en de Standaardlevensloop

Binnen een cultuur is vaak sprake van een zekere verwachting over de manier waarop mensen hun leven moeten indelen. Volgens Dykstra & Liefbroer (1998) bestaan er een soort ‘culturele scripts’ die aan mensen worden aangereikt om hen het gevoel te geven dat zij gevoelens hebben en gedrag vertonen dat past bij hun levensfase of leeftijd. Wanneer volgens deze scripts wordt geleefd, voldoet men aan de standaardlevensloop. Er zijn echter maar weinig mensen bij wie het leven daadwerkelijk op die manier verloopt. Wanneer de volgorde niet ‘klopt’ en mensen bijvoorbeeld veel eerder of later dan anderen gaan trouwen, verkeren zij in een afwijkende positie ten opzichte van leeftijdsgenoten. Dit kan leiden tot marginalisering en uitsluiting (Dykstra & Liefbroer, 1998). Een voorbeeld van een ‘cultureel script’ is het krijgen van kinderen. Het wordt door mensen binnen veel culturen als een soort centraal levensdoel gezien om zich voort te planten. Wanneer men niet aan deze sociale verwachting voldoet en zich vergelijkt met anderen, kan dit negatieve psychologische gevolgen hebben. Door het gevoel er niet ‘bij te horen’ als kinderloos persoon, kunnen mensen zich ook eenzaam gaan voelen (Hansen et al., 2009).

Toch lijkt er verandering te komen in het heersende culturele script van de westerse wereld, zo zijn er tegenwoordig minder mensen die gaan trouwen. Bij zowel mannen als vrouwen is de huwelijksstaat gelinkt aan kinderloosheid. Over het algemeen geldt namelijk een negatief verband tussen het aantal getrouwde mensen en kinderloosheid; hoe meer mensen getrouwd zijn, des te minder is er sprake van kinderloosheid. De westerse wereld wordt de laatste decennia gekenmerkt door een afname van getrouwde mensen (Koropecykj-Cox & Call, 2007), wat op zijn beurt dus ook eventueel kinderloosheid in de hand zou kunnen werken. Deze verschuiving kan tot gevolg hebben dat mensen zonder kinderen minder gemarginaliseerd worden en zij zich minder eenzaam gaan voelen.

2.8 Conclusie

Deze literatuurstudie tracht de volgende vraag te beantwoorden: ‘in hoeverre is er een verband tussen permanente kinderloosheid en eenzaamheid onder volwassenen en hoe speelt leeftijd daarbij een rol?’. Alles overziend kan uit de besproken literatuur worden geconcludeerd dat er geen eenduidig antwoord is op het eerste deel van de vraag. In verschillende onderzoeken is wel een significant verschil in eenzaamheid gevonden tussen mensen met en mensen zonder kinderen. Er lijkt in veel van die gevallen echter wel sprake van een onderliggende factor te

zijn, bijvoorbeeld iemands huwelijksstaat en of iemand samenwoont of alleen woont (Jalovaara & Fasang, 2017).

Het tweede deel van de vraag, het gedeelte over leeftijd, lijkt daarentegen gemakkelijker te beantwoorden. In een aantal artikelen is namelijk een significant verschil gevonden in eenzaamheid tussen jongere en oudere kinderloze mensen. Zo blijkt dat kinderloosheid voornamelijk negatieve gevolgen heeft voor oudere mensen. Oudere mensen zonder kinderen ervaren volgens Koropecj-Cox (1998) en Hansen et al. (2009) meer eenzaamheid dan oudere mensen met kinderen. Bij het onderzoek van Zhang en Hayward (2001) is geen significant resultaat gevonden, waaruit blijkt dat er geen verschil is tussen mensen met en zonder kinderen, op het gebied van eenzaamheid. Ook in dit onderzoek werden daarentegen wel negatieve gevolgen van kinderloosheid voor ouderen beschreven.

Er zijn verschillende leemtes in de literatuur geconstateerd. Ten eerste is veel onderzoek naar kinderloze vrouwen gedaan en minder naar mannen. Om te onderzoeken in hoeverre het effect van kinderloosheid verschilt per sekse, is het belangrijk om onderzoek te doen naar zowel mannen als vrouwen. Daarnaast is het van belang om te onderzoeken of bij het verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid, sprake is van een direct of een indirect effect, aangezien in verschillende artikelen sprake leek te zijn van een moderatie- of mediatie-effect.

Ook kunnen kanttekeningen worden geplaatst bij sommige artikelen. Eenzaamheid is in het artikel van Hansen et al. (2009) bijvoorbeeld door één item gemeten, namelijk de vraag ‘*do you often feel lonely?*’ oftewel ‘voelt u zich vaak eenzaam?’. Men kan zich afvragen of dit voldoende is, omdat één item wellicht niet genoeg informatie geeft en direct vragen naar eenzaamheid kan zorgen voor sociaal wenselijke antwoorden. Daarnaast is dit onderzoek in Noorwegen afgenomen, waar de sociale voorzieningen voor ouderen anders zijn dan in Nederland. Hier komt bij dat het meeste onderzoek naar eenzaamheid en kinderloosheid is gedaan in de Verenigde Staten, met ook hele andere sociale voorzieningen dan in Nederland (Hansen et al., 2009). Onderzoek dat in een ander land is gedaan, is niet per se te generaliseren naar de Nederlandse situatie. In andere landen kan het namelijk zijn dat ouderen meer afhankelijk zijn van hun kinderen dan in Nederland. Hierdoor is het van belang om verder onderzoek te doen in Nederland. De empirisch te benaderen onderzoeksvraag die voortvloeit uit de besproken literatuur is als volgt: ‘in hoeverre is er een verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid onder volwassenen vanaf veertig jaar en hoe speelt leeftijd daarbij een rol?’ Voor de leeftijd van veertig jaar is gekozen omdat kinderloosheid vanaf die leeftijd hoogstwaarschijnlijk permanent is (Keizer et al., 2008).

3. Methoden

3.1 Procedure

Het doel van dit empirisch onderzoek is de volgende vraag te beantwoorden: ‘in hoeverre is er een verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid onder volwassenen vanaf veertig jaar en hoe speelt leeftijd daarbij een rol?’ Dit onderzoek volgt een kwantitatieve onderzoeksmethode en wordt uitgevoerd met behulp van data afkomstig van een vragenlijst die is ingevuld door zowel mannen als vrouwen van boven de veertig jaar. Er wordt onderscheid gemaakt tussen twee categorieën; mensen die kinderen hebben en mensen die geen kinderen hebben. Mensen die jonger zijn dan veertig jaar, worden niet meegenomen in het onderzoek. Er wordt gebruik gemaakt van lineaire regressieanalyse met twee groepen, dus als met uitgaat van een medium effect bij $\alpha = .05$, komt dat neer op 67 personen per groep (Cohen, 1992). Er worden per categorie dus ongeveer 67 mensen geënquêteerd, wat neerkomt op in totaal minimaal 134 mensen. Het doel is om een vergelijking te maken tussen mensen die wel kinderen hebben en mensen die geen kinderen hebben.

Er is gebruik gemaakt van een sneeuwbalsteekproefmethode om in een korte tijd zoveel mogelijk respondenten te verzamelen. De respondenten zijn in eerste instantie via Facebook gezocht, via de persoonlijke pagina van de onderzoeker. Hierbij werd de vraag gesteld of mensen de vragenlijst willen invullen als zij veertig jaar of ouder zijn, en anders de link willen doorsturen naar mensen van die leeftijd. Hier is voor gekozen aangezien dit snel tot veel respondenten kan leiden die de link vervolgens weer kunnen ‘delen’ om hem te verspreiden. Verder hebben de ouders, andere familieleden, vrienden, kennissen en de scriptiebegeleider van de onderzoeker geholpen door de vragenlijst in te vullen en/ of door te sturen. Ook zijn verschillende instanties benaderd met de vraag of zij de link wilden verspreiden over hun forum of site. Voorbeelden hiervan zijn ‘Ongewenst Kinderloos Infopagina’ op Facebook, en de sites ‘40plusrelatie.nl’ en ‘Kinderwensbloggers.com’. Ook dit heeft veel respondenten opgeleverd. Andere instanties hebben helaas niet gereageerd op het verzoek.

3.2 Steekproef

In totaal hebben 173 mensen de vragenlijst gedeeltelijk of geheel ingevuld. Alleen respondenten die de vragenlijst volledig hebben ingevuld, zijn meegenomen in het onderzoek. Eén respondent is verwijderd, aangezien hij niet voldeed aan de leeftijdseis. In de analyse is uiteindelijk gebruik gemaakt van data van in totaal 140 respondenten.

De leeftijd van de respondenten is rechtsscheef verdeeld, wat betekent dat de respondenten voornamelijk geclusterd zijn in het jongere gedeelte van het spectrum. De

gemiddelde leeftijd is 51,31 jaar en de modus is 52, wat betekent dat de meeste respondenten een leeftijd van 52 jaar hebben ingevuld. De jongste respondent is 40 jaar en de oudste 87 jaar.

Er zijn iets meer respondenten die geen kinderen hebben dan mensen die wel kinderen hebben. Van de 140 respondenten hebben namelijk 72 mensen geen kinderen en 68 mensen wel. Daarnaast is het merendeel van de respondenten vrouw. Van de respondenten zijn 109 personen (77,9%) vrouw en 30 (21,4%) man. Eén persoon heeft ‘anders’ ingevuld. Er is dus een erg scheve verdeling ontstaan op het gebied van geslacht.

Ook is gevraagd naar de hoogst afgeronde opleiding van de respondent. Het grootste deel van de respondenten, namelijk 62 mensen (44,3%) heeft als hoogst afgeronde opleiding hoger beroepsonderwijs ingevuld. Daarnaast zijn veel respondenten universitair opgeleid, namelijk 28 mensen (20,0%). Daarna volgen middelbaar beroepsonderwijs (12,9%); HAVO, VWO, Gymnasium, HBS, MMS (10,7%); MAVO, VMBO theoretische of gemengde leerweg, ULO, MULO (8,6%); lagere beroepsonderwijs (LBO, LTS), VMBO basisberoepsgerichte- of kaderberoepsgerichte leerweg (2,9%) en lagere school (0,7%).

3.3 Design

In dit onderzoek worden eenmalig twee groepen met elkaar vergeleken; er is dus sprake van *cross-sectioneel* onderzoek. Een voordeel van deze onderzoeksmethode is de mogelijkheid om snel een grote en gemêleerde groep te onderzoeken. Een nadeel is dat er uiteraard geen oorzakelijk (causaal) verband kan worden aangetoond, gezien het feit dat er geen invloed is uitgeoefend op de omgeving en situatie van de respondenten.

De afhankelijke variabele is eenzaamheid, die wordt gemeten door middel van de Eenzaamheidsschaal van Van Tilburg en De Jong Gierveld (2007; zie bijlage 2¹). Aangezien hierbij sprake is van een 5-punts Likertschaal, kan deze variabele als van interval meetniveau worden beschouwd. De onafhankelijke variabelen zijn kinderloosheid en leeftijd. Kinderloosheid wordt op nominaal niveau gemeten, aangezien de antwoordmogelijkheden hierbij ja of nee zijn. Ook kunnen mensen zonder kinderen invullen of zij wel kinderen zouden willen. De variabele leeftijd wordt op interval meetniveau gemeten, waarbij de antwoordmogelijkheden in principe van 0 tot en met oneindig kunnen zijn.

¹ De volledige vragenlijst is op te vragen bij de onderzoeker.

3.4 Instrumenten

Om data te verzamelen, wordt in dit onderzoek een online vragenlijst gebruikt die ongeveer 3 minuten duurt. Hiervoor wordt het programma 'Limesurvey' gebruikt, waarna de data in *IBM SPSS Statistics 24* worden geanalyseerd. De onafhankelijke variabele in dit onderzoek is kinderloosheid, waarvoor de definitie van Jalovaara & Fasang (2017) wordt aangehouden (zie pagina 5). In de vragenlijst wordt om kinderloosheid te meten de volgende vraag gesteld: 'Hebt u op dit moment één of meerdere kinderen?' Als iemand geen contact heeft met zijn kinderen of geen levende kinderen meer heeft, wordt diegene verzocht 'nee' in te vullen. De afhankelijke variabele die wordt gemeten is eenzaamheid. Deze variabele wordt gemeten door middel van de Eenzaamheidsschaal van Van Tilburg en De Jong Gierveld (2007). Ook wordt de daarin genoemde definitie van eenzaamheid ook in dit onderzoek gebruikt (zie pagina 6).

De eerste pagina van de vragenlijst bestaat uit informatie over het onderzoek, anonimiteit en vertrouwelijkheid. Aan het einde van de informatiepagina staat: 'Als u op 'volgende' klikt, geeft u automatisch aan dat u 40 jaar of ouder bent, bovenstaande informatie hebt gelezen en akkoord gaat met de voorwaarden', als een vorm van *informed consent*. Vervolgens gaat de vragenlijst in op een aantal demografische gegevens, namelijk leeftijd, geslacht, hoogst afgeronde opleiding, het hebben van kinderen, een eventuele kinderwens en eventuele reden van kinderloosheid. Twee van deze vragen zijn als voorwaardelijk ingesteld. De vraag over kinderwens: 'Zo niet, had u graag kinderen willen hebben of wilt u kinderen?' verschijnt alleen als de respondent heeft aangegeven geen kinderen te hebben. De vraag 'Wat is de voornaamste reden dat u geen kinderen hebt?' verschijnt alleen als de respondent bij kinderwens 'ja' heeft ingevuld. Hiermee kan worden bekeken hoe het komt dat de respondent ondanks de kinderwens geen kinderen heeft. Qua antwoordmogelijkheden is gekozen voor de volgende opties: 'Geen partner of partner op late leeftijd ontmoet', 'Onvruchtbaarheid', 'Vanwege lichamelijke of geestelijke factoren geen kinderen kunnen of willen krijgen', 'Lang twijfelen', 'Vroegtijdig afgebroken zwangerschap(pen)', 'Uitstel door ziekte', 'Uitstel door werk' en 'Economische factoren'. Ook is er de optie 'Andere', waarbij de respondent eventueel zelf iets kan invullen.

Vervolgens wordt aan de hand van elf stellingen gemeten in hoeverre de respondent eenzaamheid ervaart. Respondenten kunnen voor elke stelling door middel van een 5-punt Likert schaal invullen in hoeverre zij het ermee eens zijn, waarbij 'Helemaal mee oneens' een score van 1 oplevert en 'Helemaal mee eens' een score van 5. Sommige stellingen zijn positief geformuleerd, terwijl andere variabelen negatief geformuleerd zijn. De onderzoeker wilde dat een hoge score staat voor een hoge mate van eenzaamheid, dus de positief geformuleerde

stellingen worden omgepoold. Het gaat hierbij om stellingen 1, 4, 7, 8 en 11 (zie Bijlage 2). Ook de vraag die zelf is toegevoegd, namelijk 'Ik zie de toekomst positief tegemoet', moest worden omgepoold. Bij de omgepoolde stellingen staat 'helemaal mee oneens' voor een score van 5 en 'helemaal mee eens' voor een score van 1.

Om verdieping te geven aan de vragenlijst, in de vorm van het toekomstbeeld van de respondent, is ervoor gekozen om de stelling 'Ik zie de toekomst positief tegemoet' toe te voegen. Dit is de twaalfde stelling en deze hoort niet bij de officiële vragenlijst van Van Tilburg en De Jong Gierveld (2007). Toch leek het een goede koppeling naar kinderloosheid, aangezien het toekomstbeeld van kinderloze mensen naar verwachting anders is dan die van mensen met kinderen.

De Eenzaamheidsschaal van Van Tilburg en De Jong Gierveld (2007) is een gevalideerde vragenlijst, wat betekent dat het meet wat het moet meten. De vragenlijst kan ook als betrouwbaar worden beschouwd, gezien het feit dat deze altijd op dezelfde manier is opgebouwd. Uit factoranalyse blijkt ook dat de zelf toegevoegde vraag bij de andere items past. Het is echter wel zo dat mensen zonder kinderen één of twee meer demografische vragen kregen dan mensen met kinderen, wat er misschien voor kan zorgen dat zij zich meer opgelaten voelen tijdens het invullen van de vragenlijst. Er wordt echter van uitgegaan dat dit geen of een minimale invloed zal hebben gehad.

Verder zijn de respondenten voornamelijk gevonden binnen het netwerk van de onderzoeker, wat de betrouwbaarheid waarschijnlijk niet ten goede komt. Dit geeft geen uitgebreid beeld van de gehele onderzoekspopulatie. Er is gepoogd zoveel mogelijk mensen buiten het eigen netwerk bij het onderzoek te betrekken, maar er kan niet gegarandeerd worden dat de steekproef representatief is voor de Nederlandse bevolking van ouder dan veertig jaar.

3.5 Analyse

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, wordt gebruik gemaakt van statistische analyse door middel van SPSS. Ten eerste is het doel om te onderzoeken of er een verschil in eenzaamheid bestaat tussen mensen mét kinderen en mensen zónder kinderen. Ten tweede wordt gekeken naar de factor leeftijd: ervaren kinderloze ouderen bijvoorbeeld meer eenzaamheid dan kinderloze mensen die minder oud zijn?

De scores op de verschillende items in de eenzaamheidsschaal, worden samengevoegd tot één score; die wordt de eenzaamheidsscore genoemd. Hoe hoger deze score, hoe eenzamer de persoon in kwestie. In de handleiding van de Eenzaamheidsschaal (De Jong Gierveld, & Van Tilburg, 1999) wordt geopperd om de vijf-categorie antwoorden om te zetten naar dichotome

antwoorden. Hierbij wordt een score van 1 toegekend aan de antwoorden 'Ja!', 'Ja' en 'Min of meer' bij de negatief geformuleerde vragen (nummers 2, 3, 5, 6, 9 en 7) en een score van 0 aan de andere antwoorden. Bij de positief geformuleerde vragen (nummers 1, 4, 7, 8, 11) wordt juist een 1 toegekend als iemand 'Nee!', 'Nee' of 'Min of meer' invult. Een respondent kan op die manier een score van 0 tot en met 11 halen. Aangezien het doel van het huidige onderzoek is om een verband te onderzoeken tussen twee variabelen en niet simpelweg een verdeling van wel en niet eenzame respondenten, is ervoor gekozen om de waarden 1 tot en met 5 toe te kennen op basis van het ingevulde antwoord. Zo kan de respondent een score van 12 tot en met 60 krijgen als de toekomstvraag wordt meegerekend en 11 tot en met 55 als deze niet wordt meegerekend. Ook zijn de antwoordcategorieën veranderd naar 'Helemaal mee oneens', 'Mee oneens', 'Neutraal', 'Mee eens' en 'Helemaal mee eens', omdat deze indeling duidelijker wordt geacht.

Daarnaast zijn de data opgeschoond door meetniveaus en labels te veranderen. Zo moesten de eenzaamheidsscore en de variabelen leeftijd en kinderen numeriek worden gemaakt om er nuttige analyses mee te kunnen doen. Ook opleiding is aangepast; hiervan is een dummyvariabele gemaakt, die de antwoordmogelijkheden reduceert tot laagopgeleid en hoogopgeleid.

Om te kijken of kinderloosheid een voorspeller is voor eenzaamheid, wordt een lineaire regressieanalyse uitgevoerd. In deze analyse worden zowel kinderloosheid als leeftijd meegenomen. Daarnaast wordt opleidingsniveau meegenomen als controlevariabele.

Bij de analyse van de resultaten wordt gecontroleerd voor leeftijd, om te kijken of er ook een significant verschil is tussen verschillende leeftijden in de relatie tussen kinderloosheid en eenzaamheid. Ook kan het zo zijn dat leeftijd als een moderator fungeert, en dat eenzaamheid (door kinderloosheid) bijvoorbeeld verergert naarmate mensen ouder worden. Dit moderatie-effect zal worden onderzocht met behulp van PROCESS. Daarnaast wordt sekse meegenomen in de analyse als controlevariabele. Bij de analyses zal een significantieniveau van $\alpha = .05$ worden toegepast, omdat deze het meest gebruikelijk is bij sociaalwetenschappelijk onderzoek.

4. Resultaten

4.1 Redenen voor Kinderloosheid

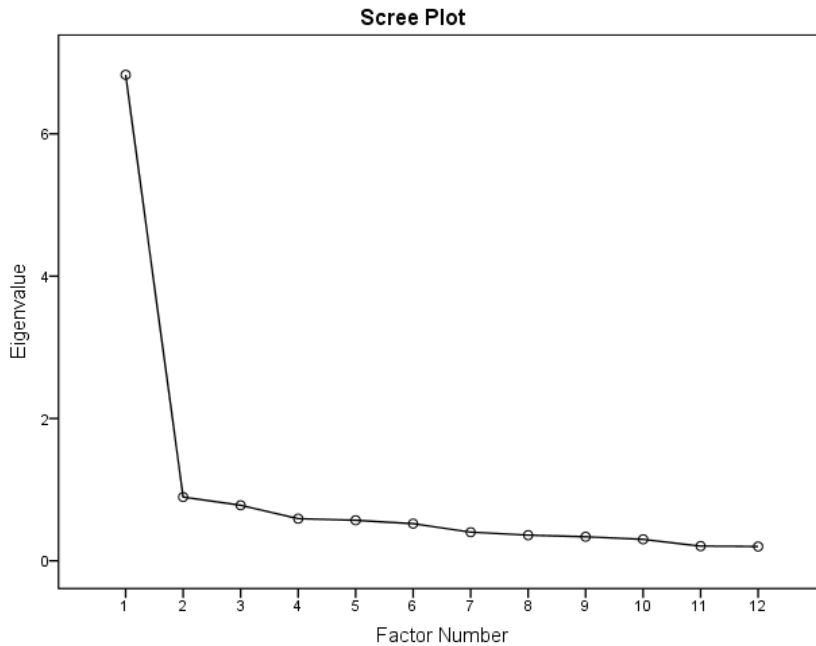
Om de vragenlijst meer verdieping te geven en om meer kennis te vergaren op het gebied van kinderloosheid, is gevraagd waardoor mensen met een kindwens toch kinderloos zijn gebleven. Van de 72 kinderloze respondenten zijn 33 respondenten gewenst kinderloos. Deze mensen hebben dus geen kinderen en hebben daar ook geen behoefte aan. Aan de andere kant

zijn 32 respondenten ongewenst kinderloos. Zij konden aangeven waardoor zij toch kinderloos zijn gebleven. Hierbij gaven 13 respondenten aan onvruchtbaar te zijn. De tweede meest voorkomende reden was geen partner te hebben of pas later een partner gekregen te hebben; 12 respondenten hebben dit als reden opgegeven. Blijkbaar spelen voornamelijk onvruchtbaarheid en het niet (op tijd) kunnen vinden van een geschikte partner een grote rol bij de ongewenst kinderloze mensen. Daarnaast is ‘Vanwege lichamelijke of geestelijke factoren geen kinderen kunnen of willen krijgen’ twee keer ingevuld. ‘Lang twijfelen’, ‘Vroegtijdig afgebroken zwangerschap(pen)’ en ‘Uitstel door werk’ zijn allen één keer ingevuld. Ook zijn bij de optie ‘Andere’ twee eigen antwoorden ingevuld, namelijk ‘Om onverklaarbare reden nooit gelukt om een vrucht te kunnen voldragen’ en ‘Partner wilde geen kinderen’.

4.2 Factoranalyse: Eenzaamheid en Toekomstperspectief

Na het opschonen van de data is een factoranalyse uitgevoerd. Hierbij is gebruikgemaakt van Promax rotatie, aangezien verwacht werd dat verschillende factoren met elkaar correleren, als er meerdere factoren zijn. Uit de *Correlation Matrix* blijkt dat alle items met elkaar correleren. De laagste correlatie (.359) bestaat tussen de items ‘Ik zie de toekomst positief tegemoet’ en ‘Ik mis een echt goede vriend of vriendin’. De hoogste correlatie (.698) bestaat tussen ‘Ik mis mensen om me heen’ en ‘Ik vind mijn kring van kennissen te beperkt’. Het item dat zelf is toegevoegd ‘Ik zie de toekomst positief tegemoet’ (Toekomst1, ook wel aangeduid als de toekomstvraag) correleert ook met de andere factoren. De stelling houdt dus in ieder geval verband met de andere stellingen, wat betekent dat het een goede toevoeging kan zijn.

Van hieruit wordt een nieuwe variabele aangemaakt: de eenzaamheidsscore. Deze eenzaamheidsscore ontstaat uit de som van de scores op alle 12 variabelen, waarbij een hoge score duidt op een hoge mate van eenzaamheid. Ook wordt een variabele eenzaamheidsscore zonder het item ‘Toekomst1’ aangemaakt, om te kijken of hier andere resultaten uit komen. Dit wordt de ‘originele eenzaamheidsscore’ genoemd. Alleen de regressieanalyse wordt met beide scores uitgevoerd, om te controleren of er een groot verschil bestaat tussen de scores. De overige analyses zijn uitsluitend uitgevoerd met de eenzaamheidsscore met toekomstvraag.

Grafiek 1. Scree plot eenzaamheidsschaal.

Uit bovenstaande *scree plot* (Grafiek 1) kan worden afgelezen dat er sprake is van een één-factoroplossing, omdat één punt boven de ‘knik’ van de grafiek valt. Dit kan ook geconcludeerd worden uit de *Total Variance Explained* tabel, want factor 1 heeft een eigenwaarde van 56.912. Deze verklaart ook 53,1% van de variantie. Er is één factor uit de items onttrokken.

Ook is een betrouwbaarheidsanalyse gedaan. *Cronbach's Alpha* voor de 12 items was .930. Ondanks dat het item ‘Ik zie de toekomst positief tegemoet’ het minst van allemaal met de andere items correleert, verhoogt het verwijderen van het item de *Cronbach's Alpha* niet.

4.3 Kinderloosheid, Leeftijd en Eenzaamheid

De gemiddelde eenzaamheidsscore van de groep met kinderen is 23.94. Van de groep zonder kinderen is dit gemiddelde 27.69. Om te controleren voor leeftijd bij het vergelijken van de Eenzaamheidsscore tussen mensen met en zonder kinderen is een eenweg ANCOVA uitgevoerd. Een covariaat is toegevoegd om de effecten van leeftijd uit te splitsen. De ANCOVA is uitgevoerd met Eenzaamheidsscore als afhankelijke variabele, Kinderen als *fixed factor* en Leeftijd als covariaat (zie Tabel 1²). De interactieterm ‘Kinderen * Leeftijd’ is niet statistisch significant, wat betekent dat de assumptie van homogeniteit van regressie *slopes* niet geschonden is. Bij het uitvoeren van de ANCOVA, met *Full factorial* model, komt er een *p*-waarde van $p = .047$ uit bij *Corrected Model*. Voor Leeftijd geldt $p = .261$, wat duidt op een

² Alleen de belangrijkste output wordt in de tekst getoond. Overige output is op te vragen bij de onderzoeker.

niet-significant effect. Voor de variabele Kinderen is de p -waarde echter $p = .034$, wat wel duidt op een significant verschil bij $\alpha = .05$. Leeftijd heeft dus geen significant effect op eenzaamheid, maar het hebben van kinderen heeft wel een significant effect.

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: Eenzaamheidsscore

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Squared	Noncent. Parameter	Observed Power ^b
Corrected Model	618.119 ^a	2	309.060	3.137	.047	.044	6.275	.595
Intercept	3767.698	1	3767.698	38.248	.000	.218	38.248	1.000
Leeftijd	125.476	1	125.476	1.274	.261	.009	1.274	.202
Kinderen	451.121	1	451.121	4.580	.034	.032	4.580	.566
Error	13495.56	137	98.508					
Total	107820.0	140						
Corrected Total	14113.68	139						

a. R Squared = .044 (Adjusted R Squared = .030)

b. Computed using alpha = .05

Tabel 1: ANCOVA Tests of Between-Subjects Effect. Rode omcirkeling is zelf toegevoegd en staat voor een significant effect bij $\alpha = .05$.

De lineaire regressieanalyse wordt uitgevoerd met zowel de eenzaamheidsschaal met toekomstvraag als de ‘originele’ eenzaamheidsschaal. In beide gevallen komt hier een significant effect uit voor kinderloosheid, met $p = .027$ en $p = .033$ respectievelijk. Bij de eenzaamheidsscore met Toekomst1 is het significante effect dus iets sterker. Aangezien uitsluitend de regressieanalyse met beide vormen van de eenzaamheidsscore is gedaan, wordt hieronder de regressieoutput van de eenzaamheidsscore met de toekomstvraag getoond (Tabel 2 en 3). De output van $p = .033$ wordt dus niet getoond.

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	492.643	1	492.643	4.991	.027 ^b
	Residual	13621.042	138	98.703		
	Total	14113.686	139			

a. Dependent Variable: Eenzaamheidsscore

b. Predictors: (Constant), Hebt u op dit moment één of meerdere kinderen?

Tabel 2: ANOVA Kinderen en Eenzaamheidsscore. Rode omcirkeling is zelf toegevoegd en staat voor een significant effect bij $\alpha = .05$.

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	20.188	2.679		7.536	.000
	Hebt u op dit moment één of meerdere kinderen?	3.753	1.680	.187	2.234	.027

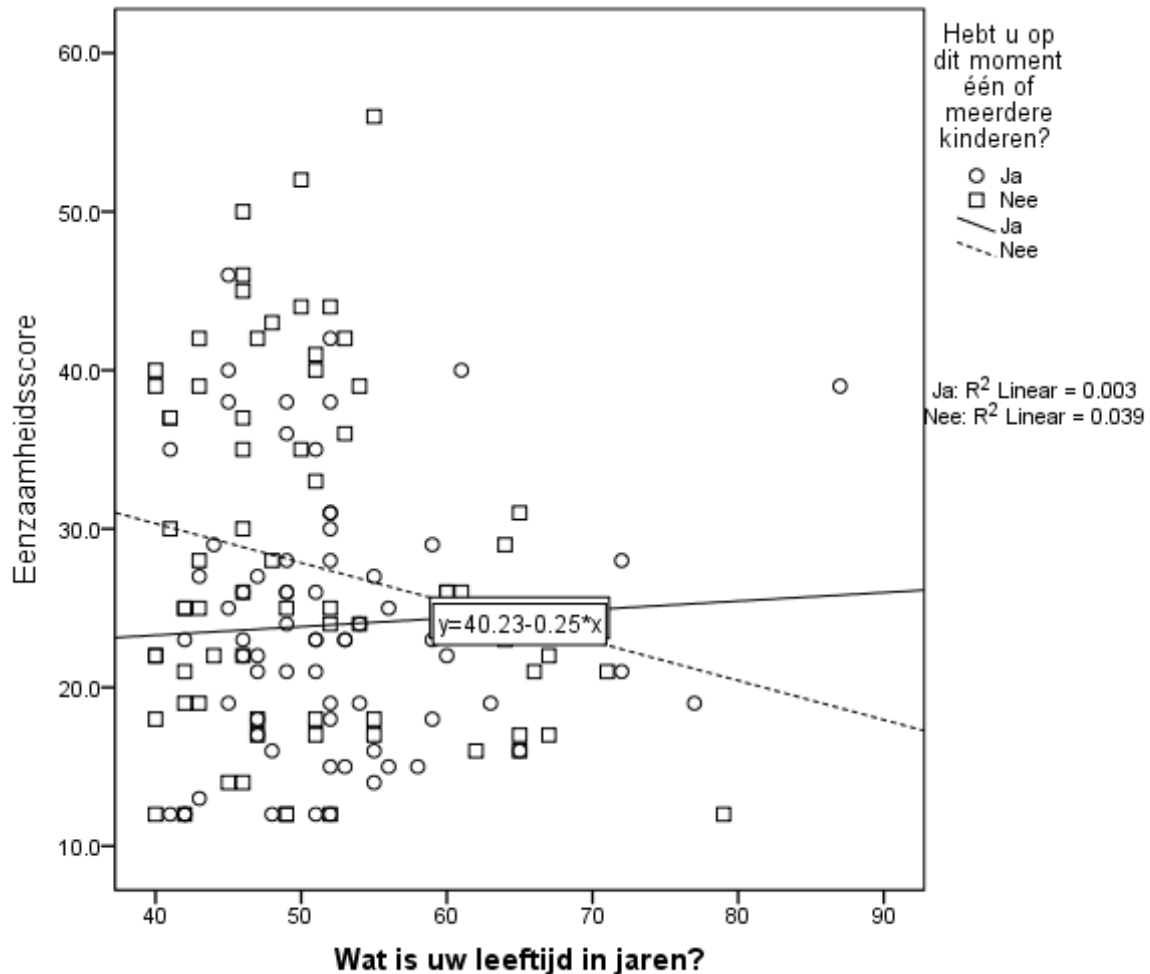
a. Dependent Variable: Eenzaamheidsscore

Tabel 3. Coefficients Regressie met Kinderen en Eenzaamheidsscore. Rode omcirkeling is zelf toegevoegd en staat voor een significant effect bij $\alpha = .05$.

Om de effectgrootte te berekenen, wordt de volgende formule gehanteerd (Allen, Bennett, & Heritage, 2014): $\eta^2 = SS_{\text{between}} / SS_{\text{total}}$. Uit de ANOVA tabel (Tabel 2) kan worden afgelezen dat de SS_{Between} (bij *Regression*) en de SS_{Total} respectievelijk 492.643 en 14113.686 zijn. Wanneer deze waarden worden ingevuld in de formule, komt dat neer op $\eta^2 = 0.0349$. Er is dus sprake van een klein effect.

Om te kijken of sprake is van moderatie van Leeftijd tussen Kinderen en Eenzaamheid, wordt gebruik gemaakt van het programma PROCESS. Dit programma is onderdeel van SPSS, maar hierbij is geen *paste* functie voor in de syntax. De gebruikte commando's kunnen echter wel door middel van screenshots weergegeven worden. Leeftijd is geen moderator voor het verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid, want bij *R-square increase due to interaction(s)* geldt $p = .1255$. Dit kan komen doordat de variabele Leeftijd rechtsscheef verdeeld is in de steekproef, en deze vooral bestaat uit mensen tussen de 40 en de 55 jaar oud. Hierdoor is het lastig om nuttige statistische uitspraken te kunnen doen over de oudere populatie.

Uit de *scatter plot* (Grafiek 2) blijkt dat het bijbehorende regressiemodel als volgt is: $y=40.23-0.25*x$. Aan de loop van de lijnen is te zien dat leeftijd juist een negatief effect heeft op eenzaamheid voor de kinderloze groep. Dit betekent dat kinderloze mensen juist minder eenzaam zijn naarmate ze ouder worden. Dit is het tegenovergestelde van hetgeen dat verwacht werd.

Grafiek 2: Scatterplot Kinderen * Leeftijd op Eenzaamheidsscore.

4.4 Geslacht en Opleiding

Aangezien veel onderzoek naar kinderloosheid voornamelijk is gedaan onder vrouwen, is het interessant om te kijken naar sekseverschillen in het effect van kinderloosheid op eenzaamheid. Door middel van lineaire regressieanalyse is bekeken of geslacht invloed heeft op de eenzaamheidsscore van een persoon. De afhankelijke variabele hierbij was Eenzaamheidsscore en de onafhankelijke variabele was de numeriek gemaakte versie van Geslacht, namelijk Numerieke geslacht. Uit de *Coefficients* tabel bleek dat geslacht geen significante voorspeller

is voor eenzaamheid, met $p = .511$, wat ook ongeveer in overeenstemming is met de resultaten uit de regressieanalyse met de originele eenzaamheidsscore. Uit de regressieanalyse met geslacht en originele eenzaamheidsscore kwam ook een niet-significant resultaat, namelijk $p = .496$.

Voor het onderzoeken van de invloed van opleiding op eenzaamheid is een dummy gemaakt van de variabele Opleiding, om de analyse makkelijker en overzichtelijker te maken. Hierbij is gekozen om hoger beroepsonderwijs (HBO) en Universiteit (WO) samen te voegen tot 'hoogopgeleid' en de andere opties tot 'laagopgeleid'. Met deze dummy variabele is een ANOVA uitgevoerd, om te kijken of de twee groepen van elkaar verschillen. Dit bleek niet het geval te zijn, met $p = .268$. Hieruit wordt geconcludeerd dat geslacht en opleiding geen invloed hebben op het eenzaamheidsgevoel.

5. Discussie

5.1 Discussie

Het huidige onderzoek had als doel de volgende vraag te beantwoorden: 'in hoeverre is er een verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid onder volwassenen vanaf veertig jaar en hoe speelt leeftijd daarbij een rol?' Alles bijeengenomen kan uit de besproken data-analyses geconcludeerd worden dat kinderloosheid wel degelijk invloed heeft op het eenzaamheidsgevoel van mensen van veertig jaar en ouder in Nederland. De groep respondenten zonder kinderen had namelijk een significant hogere score op eenzaamheid dan de groep met kinderen.

Leeftijd heeft, tegen de verwachting in, geen significant effect op eenzaamheid. Ondanks dat uit de literatuurstudie duidelijk naar voren kwam dat oudere mensen eenzamer zijn dan jongere mensen, is het effect van leeftijd niet bevestigd door het huidige empirische onderzoek. De verwachting dat leeftijd een modererende factor is tussen eenzaamheid en kinderloosheid, is ook niet bevestigd.

Daarnaast zijn de variabelen geslacht en opleiding meegenomen in het huidige onderzoek. Er bleken geen significante verschillen te zijn tussen mannen en vrouwen en hoog- en laagopgeleiden. Zowel geslacht als opleiding bleek geen invloed te hebben op het eenzaamheidsgevoel van mensen vanaf veertig jaar.

5.2 Beperkingen

Er is een aantal beperkingen aan het huidige onderzoek te benoemen. Ten eerste is niet gecontroleerd voor relatiestatus van de respondenten. Aangezien het grootste deel kinderloze

respondenten heeft aangegeven geen kinderen te hebben door afwezigheid van een partner, kan relatiestatus een mediërende factor zijn tussen kinderloosheid en eenzaamheid. Ook uit de besproken literatuur bleek dat er een verband is tussen het al dan niet hebben van een relatie en eenzaamheid. Voor vervolgonderzoek zou eventueel ook relatiestatus mee kunnen worden genomen in de analyse, want een relatie kan eenzaamheid verminderen en een positieve werking hebben op iemands algemene welzijn.

Ten tweede is de scheve verdeling van de respondenten op het gebied van gender een zwaktepunt van het huidige onderzoek. Het overgrote deel (109 respondenten, 77,9%) bestaat uit vrouwen, wat het lastig maakt om duidelijke conclusies te trekken over mannen. Ook in de bestaande literatuur is voornamelijk onderzoek gedaan naar vrouwen, dus deze verdeling is niet verrassend. Een eventuele verklaring kan zijn dat vrouwen het onderwerp eenzaamheid of kinderloosheid interessanter vinden dan mannen, en dus eerder geneigd zijn de vragenlijst in te vullen. Ook kan het zijn dat de onderzoeker simpelweg meer vrouwen in het persoonlijk netwerk heeft, en dat zij daardoor oververtegenwoordigd zijn in de steekproef.

Ten derde kan de gebruikte sneeuwbalsteekproefmethode invloed hebben gehad op de resultaten, aangezien de vragenlijst vaak is gedeeld onder groepen met veel ongewenst kinderloze mensen. Het doel was om een redelijk gelijke verdeling te hebben in het aantal mensen met en zonder kinderen en in het aantal gewenst en ongewenst kinderloze mensen. De manier van steekproeftrekking is wel degelijk een bewuste keuze geweest. Toch kan het de resultaten sterk hebben beïnvloed, omdat deze mensen gepreoccupeerd zijn met het onderwerp en veel van hen waarschijnlijk negatieve gevoelens ervaren door het feit dat zij kinderloos zijn. Het is dus waarschijnlijk geen representatieve steekproef voor de Nederlandse samenleving.

Als laatste is niet gecorrigeerd voor het al dan niet wonen in een bejaardenhuis of verzorgingstehuis. Naar verwachting bestaat er een verschil in eenzaamheid tussen mensen die in hun eigen huis wonen en mensen die in een institutie wonen, zoals beschreven in de literatuurstudie (Runcan, 2012). Hier valt tegen in te brengen dat de steekproef voornamelijk bestaat uit mensen van tussen de 40 en 55 jaar, wat een hoge mate van institutionalisering onder de respondenten onwaarschijnlijk maakt.

5.3 Implicaties en Vervolgonderzoek

Ondanks dat uit het huidige empirische onderzoek niet is gebleken dat ouderen eenzamer zijn dan jongere volwassenen, zijn de negatieve gevolgen van kinderloosheid volgens bestaande literatuur voornamelijk van toepassing op ouderen. Kinderloze mensen kunnen als risicogroep worden gezien en behoeven in sommige gevallen meer sociale ondersteuning, voornamelijk bij

het ouder worden. Hiervoor zouden verschillende (gemeentelijke) instanties ingezet kunnen worden om ‘een oogje in het zeil te houden’ zodat extreme eenzaamheid onder deze groep voorkomen wordt. Ook buurthuizen en andere openbare plaatsen moeten goed toegankelijk zijn en aanbevolen worden aan deze groep. Daarnaast is het belangrijk dat kinderloze mensen die in bejaardenhuizen of andere instanties wonen, eventueel extra aandacht krijgen van personeel, aangezien deze groep mensen kans heeft om minder bezoek te ontvangen dan mensen met kinderen.

Om onderzoek te doen naar eenzaamheid en kinderloosheid, zou longitudinaal onderzoek erg nuttig kunnen zijn. Met longitudinaal onderzoek kunnen mensen gedurende hun leven meerdere keren ondervraagd worden. Zo kunnen mensen met en mensen zonder kinderen met elkaar vergeleken worden, maar kan ook de variabele leeftijd meegenomen worden door te kijken of de respondenten eenzamer worden door de jaren heen.

De uitkomsten van het huidige onderzoek kunnen vanuit verschillende perspectieven worden bekeken. Enerzijds blijkt dat kinderloosheid bijdraagt aan het ervaren van eenzaamheidsgevoelens, wat uiteraard een negatieve uitkomst is voor mensen zonder kinderen. Het is echter ook belangrijk om in te zien dat dit verband bij lange na niet voor elk kinderloze persoon geldt, maar slechts voor een deel. Mensen zonder kinderen kunnen namelijk ook baat hebben bij andere contacten, zoals vrienden en overige familie. De gemiddelde eenzaamheidsscore in de steekproef zit ook dicht bij de laagst mogelijke uitkomst, dan bij de hoogst mogelijke uitkomst, wat een hoopgevend resultaat is. Ook blijkt dat oudere mensen zeker niet allemaal eenzaam zijn. In deze steekproef is namelijk geen effect van leeftijd gevonden. De vergrijzing van Nederland hoeft zodoende niet per se te betekenen dat een grote groep eenzame ouderen aan het ontstaan is.

6. Referenties

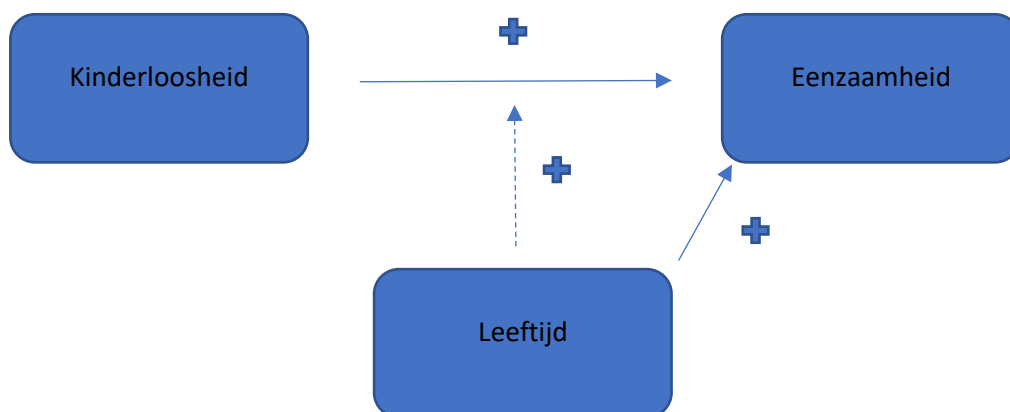
- Allen, P., Bennett, K., & Heritage, B. (2014). *SPSS statistics version 22: A practical guide*. Cengage Learning Australia.
- Van Beuningen, J., & de Witt, S. (2016). *Eenzaamheid in Nederland*. Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Blackstone, A. (2014). Doing family without having kids. *Sociology Compass*, 8(1), 52-62.
- Broese Van Groenou, M. I., & Van Tilburg, T. G. (2007). Ouder worden in sociaal-relatieel perspectief. In A. Pot, Y. Kuin & M. Vink (eds.), *Handboek ouderenpsychologie* (pp. 51-63). Utrecht: De Tijdstroom.
- Bures, R. M., Koropecj-Cox, T., & Loree, M. (2009). Childlessness, parenthood, and depressive symptoms among middle-aged and older adults. *Journal of Family Issues*, 30(5), 670-687.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological bulletin*, 112(1), 155.
- Dykstra, P. A., & Liefbroer, A. C. (1998). Kinderloos en toch gelukkig? Over de gevolgen van kinderloosheid voor de ouderdom. *Mens en Maatschappij*, 73(2), 108-129.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th ed.). SAGE Publications.
- Gameiro, S., van den Belt-Dusebout, A. W., Bleiker, E., Braat, D., van Leeuwen, F. E., & Verhaak, C. M. (2014). Do children make you happier? Sustained child-wish and mental health in women 11–17 years after fertility treatment. *Human Reproduction*, 29(10), 2238-2246.
- Hansen, T., Slagsvold, B., & Moum, T. (2009). Childlessness and psychological well-being in midlife and old age: An examination of parental status effects across a range of outcomes. *Social indicators research*, 94(2), 343-362.
- Hazer, O., & Boylu, A. A. (2010). The examination of the factors affecting the feeling of loneliness of the elderly. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 2083-2089.
- Jalovaara, M., & Fasang, A. E. (2017). From never partnered to serial cohabitators. *Demographic Research*, 36, 1703-1720.
- De Jong Gierveld, J. D., & Van Tilburg T. (1999). Manual of the loneliness scale.
- Keizer, R., Dykstra, P. A., & Jansen, M. D. (2008). Pathways into childlessness: Evidence of gendered life course dynamics. *Journal of biosocial science*, 40(6), 863-878.
- Koropecj-Cox, T. (1998). Loneliness and depression in middle and old age: Are the childless more vulnerable?. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 53(6), S303-S312.
- Koropecj-Cox, T., & Call, V. R. (2007). Characteristics of older childless persons and

- parents: Cross-national comparisons. *Journal of Family Issues*, 28(10), 1362-1414.
- Machielse, A. (2011). Sociaal isolement bij ouderen: een typologie als richtlijn voor effectieve interventies. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 20(4), 40-61.
- Pinquart, M. (2003). Loneliness in married, widowed, divorced, and never-married older adults. *Journal of Social and personal relationships*, 20(1), 31-53.
- Runcan, P. L. (2012). Elderly institutionalization and depression. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 33, 109-113.
- Van Tilburg, T., & De Jong Gierveld, J. (2007). Zicht op eenzaamheid: Achtergronden, oorzaken en aanpak.
- Te Velde, E. R., & Hoek, A. (2007). De gevolgen van uitstel van zwangerschap voor de vruchtbaarheid. *Bijblijven*, 23(5), 13-20.
- Zhang, Z., & Hayward, M. D. (2001). Childlessness and the psychological well-being of older persons. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 56(5), S311-S320.

7. Bijlagen

7.1 Bijlage 1: Theoretisch Model

Naar verwachting bestaat er een positief direct verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid, wat betekent dat mensen die geen kinderen hebben eenzamer zijn dan mensen die wel kinderen hebben. Ook wordt verwacht dat leeftijd een modererende factor is, en dus een versterkend effect heeft op het genoemde verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid. Daarnaast wordt een positief (direct) verband verwacht tussen leeftijd en eenzaamheid. Dat wil zeggen dat mensen die ouder zijn, naar waarschijnlijkheid eenzamer zijn dan mensen die jonger zijn. Hieronder zijn de drie hypothesen schematisch weergegeven (Figuur 1). De stippellijn staat voor het effect van leeftijd dat wordt verwacht op het verband tussen kinderloosheid en eenzaamheid. Daarnaast is ook de directe relatie tussen leeftijd en eenzaamheid van belang (Field, 2013), welke is aangegeven door middel van de doorgetrokken lijn van 'Leeftijd' naar 'Eenzaamheid'.

Figuur 1. Theoretisch model.

7.2 Bijlage 2: Eenzaamheidsschaal

Voor het huidige onderzoek is de Eenzaamheidsschaal van De Jong Gierveld en Van Tilburg gebruikt (De Jong Gierveld, J. D., & Van Tilburg T., 1999, p 2.).

1. Er is altijd wel iemand in mijn omgeving bij wie ik met mijn dagelijkse problemen terecht kan
2. Ik mis een echt goede vriend of vriendin
3. Ik ervaar een leegte om mij heen
4. Er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen
5. Ik mis gezelligheid om mij heen
6. Ik vind mijn kring van kennissen te beperkt
7. Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen
8. Er zijn voldoende mensen met wie ik mij nauw verbonden voel
9. Ik mis mensen om me heen
10. Vaak voel ik me in de steek gelaten
11. Wanneer ik daar behoefte aan heb, kan ik altijd bij mijn vrienden terecht

De originele antwoordmogelijkheden zijn: 'Ja! Geheel mee eens', 'Ja', 'Min of meer', 'Nee', en 'Nee! Geheel mee oneens'. De antwoordmogelijkheden zijn voor het huidige onderzoek veranderd naar 'Helemaal mee oneens', 'Mee oneens', 'Neutraal', 'Mee eens', en 'Helemaal mee eens', aangezien de onderzoeker dit er duidelijker en professioneler uit vindt zien. Ook is in stelling 1 het woord 'probleempjes' vervangen door 'problemen', omdat verkleinwoorden eventueel kleinerend over kunnen komen. Daarnaast is nog een stelling toegevoegd, namelijk 'Ik zie de toekomst positief tegemoet'. Een aantal analyses zijn zowel met als zonder deze vraag uitgevoerd. De vraag bleek geen grote invloed te hebben op de uitkomst van het onderzoek.

7.3 Bijlage 3: Interdisciplinariteit

Dit onderzoek is uitgevoerd en geschreven vanuit het perspectief van de Algemene Sociale Wetenschappen, waarbij gebruik is gemaakt van een interdisciplinair perspectief. Er is sprake van interdisciplinariteit, aangezien zowel eenzaamheid als kinderloosheid niet vanuit één discipline zijn te benaderen. Er zijn dan ook artikelen in de literatuurstudie opgenomen uit verschillende discipline tijdschriften, zoals ‘*The Journals of Gerontology: Psychological Sciences and Social Sciences*’ (Zhang & Hayward, 2001), ‘*Journal of Family Issues*’ (Bures et al., 2009) en ‘*Mens en Maatschappij*’ (Dykstra & Liefbroer, 1998). In de literatuurstudie is een wisselwerking gevonden tussen macro-, meso- en microstructuren. Zo is geconstateerd dat maatschappelijke veranderingen, bijvoorbeeld het feit dat meer vrouwen zijn gaan werken, hebben gezorgd voor een verandering in de gezinssamenstelling. Door deze veranderingen is de kinderloosheid gestegen (Bures et al., 2009). De macrostructuur, namelijk maatschappelijke verandering, heeft zodoende invloed uitgeoefend op mesostructuur, namelijk gezinsopbouw. Deze verandering binnen families zorgt volgens verschillende artikelen op zijn beurt ook weer voor veranderingen op microniveau (Koropecykj-Cox, 1998; Hazer, & Boylu, 2010), namelijk meer eenzaamheid. Kinderloosheid is niet puur vanuit één discipline te verklaren, omdat er heersende maatschappelijke verwachtingen zijn tot het krijgen van kinderen (Dykstra & Liefbroer, 1998), maar ook persoonlijke factoren een rol kunnen spelen bij de beslissing om wel of geen kinderen te nemen (Koropecykj-Cox & Call, 2007).

Ook eenzaamheid is zowel een psychologisch als een maatschappelijk probleem, wat een interdisciplinaire benadering noodzakelijk maakt. Er is sprake van een sociologisch, maar ook een psychologisch aspect in het onderwerp, aangezien het zowel een grootschalig als subjectief en individueel probleem is. De definitie van eenzaamheid als “het subjectief ervaren van een onplezierig of ontoelaatbaar gemis aan (kwaliteit van) bepaalde sociale relaties” (Van Tilburg, & de Jong Gierveld, 2007, p. 14), duidt aan dat het gaat om een gevoel. Iemand die niet alleen is, kan zich alsnog eenzaam voelen, wat het een psychologisch interessant vraagstuk maakt. Daarnaast zijn er maatschappelijke oorzaken voor eenzaamheid, maar wordt er op maatschappelijk niveau ook gewerkt aan oplossingen (Machielse, 2011).

7.4 Bijlage 4: Ethische aspecten

Om de privacy van de respondenten te waarborgen, worden in het huidige onderzoek twee maatregelen genomen. Ten eerste worden de vragenlijsten anoniem ingevuld; er wordt dus geen naam verbonden aan de antwoorden. Het enige wat qua persoonlijke kenmerken gevraagd wordt, is de leeftijd, het geslacht, hoogst afgeronde opleiding en of de respondent kinderen heeft. Gezien deze kleine hoeveelheid persoonlijke informatie, zijn de antwoorden op de vragenlijst niet te herleiden naar de respondenten. Ten tweede zal de informatie die voortkomt uit de vragenlijsten alleen maar samengevat gepubliceerd worden, om vertrouwelijkheid te waarborgen. Er zullen geen individuele vragenlijsten worden gepubliceerd.

Daarnaast worden de vragenlijsten geheel vrijwillig ingevuld. De vragenlijsten worden verspreid onder mensen die ouder zijn dan veertig jaar, met de vraag of de betreffende persoon hem wil invullen. De participanten mogen vragen stellen voor, tijdens en na het invullen van de vragenlijst. Niemand wordt gedwongen om mee te doen aan het onderzoek en men mag de participatie afbreken op ieder gewenst moment, wat ook expliciet wordt vermeld.

Aan het onderzoek zijn in principe geen fysieke en mentale risico's verbonden. De vragen zijn zo geformuleerd, dat negatieve gevoelens bij de respondent zo goed mogelijk worden beperkt. Zo wordt het woord 'eenzaamheid' niet expliciet genoemd. Wel kan de vragenlijst bij bepaalde personen betrekking hebben op een gevoelig of pijnlijk onderwerp. Respondenten die bijvoorbeeld een kind hebben verloren of mensen die extreem eenzaam en/of ongelukkig zijn, kunnen wel negatieve emotionele gevoelens ervaren tijdens het invullen van de vragenlijst. Uiteraard kunnen zij meteen stoppen met het invullen van de vragenlijst, als zij zich daar beter bij voelen.

Er wordt geen informatie onthouden aan de respondenten over de aard van het onderzoek. Ondanks dat het onderzoeksdoel van tevoren niet expliciet wordt vermeld, worden de respondenten niet misleid tijdens het afnemen van de vragenlijst. Als zij vragen hebben over het doel van de vragenlijst, kunnen zij deze in alle vrijheid stellen.